

Nunna 'jättiläinen'

Suomessa on joukko *Nunna*-alkuisia paikannimiä, jotka eivät liity ainaakaan suoraan naispuolista luostarin asukasta merkitsevään sanaan, vaan joiden kantana on muutamissa länsimurteissa appellatiivinakin esiintyvä, jättiläistä merkitsevä sana *nunna*. Maariassa on Nunnavuori, jolla on nunnien (= jättiläisten) tekemäksi selitetty kivikasa. Kerrotaan, että nunnat ovat näillä kivillä heitelleet toisiaan.¹ Kaksikerrassa on Nunnavuori, korkea kallio, jossa on kivikasa (paikkaan liittyy tarina luostarista). Askaisissa on Livonsaarella Nunnamäki, jossa jättiläisten eli nunnien kerrotaan heitelleen toisiaan paikalla olevilla suurehkoilla kivillä. Saman pitäjän Prännivuorella (Kartavin kylässä) on kaksi isonlaista kiveä n. 20 sylen päässä toisistaan: näitä sanotaan nunnien heittokiviksi. Vielä on Askaisten Vilun kylässä Nunnaluola, syvennys siirtokivilohkareen juurella. Muurlassa on Nunnankallionsuo, pieni mäkien keskellä oleva suo. Vehmaalla on Nunnavuori I. Ullavuori, jonka luolassa kerrotaan asuneen nunnia. He varastivat Vehmaan kirkon ehtoolliskalkin. Eräs ritari tuli hakemaan sitä pois, saikin sen haltuunsa, mutta joutui nunnien takaa-ajamaksi.² Hämeenkyrössä on eräs hiekkakuoppa Nunnakuoppa.

Vuoren laella olevista kivikasoista käytetään joskus nimeä *nunnankirkko*. Mietoisissa *nunnakirkko* on muutaman kiven muodostama kasa. Tähän liittyy tarina, jonka mukaan Naantalin luostaria suunniteltaessa oli ehdolla myös Mietoinen ja luostari päätettiin rakentaa sinne, mistä ensin saataisiin kirkonkellon ääni kuuluviin.³ Eräjärvellä, Eräpyhän vuorella, *nunnankirkko* ~ *nunnainkirkko* on »kiviröykkiö, joka ennen oli ladottu säännöllisen nelikulmaisen päältä tasaisen rakennuksen muotoon. Se oli useita neliömetrejä laaja ja toista metriä korkea» (PNA). Mouhijärvellä kerrotaan, että *nunnakirkko* on jättiläisten I. pirujen rakentama kirkko, kuten Karkun vanha kirkko.⁴ Liedossa

¹ SS (= Sanakirjasäätiön kokoelmat) ja AULIS OJA Keskiajan ja 1500-luvun Maaria, Maarian pitäjän historia I, s. 101. Esimerkkeinä käytetyt paikannimet ovat Paikannimiarkiston kokoelmista (PNA), ellei toisin ole sanottu.

² Myyttillisiä tarinoita, s. 503, 504. Huittisista kerrotaan samanlaista tarinaa, mutta siellä ovat nunnien tilalla hiidet.

³ Samanlainen tarina liittyy Laitilan kirkon rakentamiseen. Laitilassa pystyttivät hiidet toisen kellon. Se, että molemmat toisinnot sivuavat jättiläistarustoa, ei liene pelkkä sattuma.

⁴ SS ja PERTTI VIRTARANTA Vanha kansa muistelee, s. 116.

»Kalevanpoikien kiviroykkiön tapaisia, vuoren laella olevia kivikasoja sanotaan myös *Nunnan kellariksi* tai *Nunnan uuniksi*» (SS). Laitilassa tällaisen kivikon nimi on *nunnatarha*.⁵ Maskun kihlakunnassa tunnetaan sama sana, mutta se merkitsee rannalla olevaa labyrintin tapaista kiviladellamaa. Tästä käytetään samalla seudulla sanoja *nunna-aita* ja *hiittentarha*. Kustavissa tällainen on *nunnarinki*, Velkualla *junfrutarha*, Iniössä *jungfrudanssen*. »Jungfrudanssen» tunnetaan myös Etelä-Pohjanmaan ja Itä-Uudenmaan ruotsinkielisellä rannikolla. Nurmijärvellä labyrintti on *jätinkatu*, mikä myös viittaa rakentajaan.⁶ Laitilasta on talletettu seuraava tieto: »Munkkilaiset ja nunnat olivat myöskin jotain ylluonnollista joukkoa, jotka ovat jättäneet polkuja metsiin ja pelloillenkin. Jos pelloilla on pitempiä suikaleita, jotka huomommin kasvavat kuin muut paikat, on se *nunnain polku* taikka *munkkilaiden tie*.»⁷ Maskussa on myös Nunnapolku, jonka kerrotaan vievän Maarian kirkosta Nousiaisten kirkkoon — se on siis todella polku eikä vain huonosti kasvava kohta pellossa.

On pidettävä varmana, että Naantalin *nunna*-alkuiset nimet, Nunnamäki, Nunnanlähde (Suomenmaa III) ja Nunnalahti, johtuvat luostarin asukaista. Nunnanlähteen toinen nimi onkin Pyhän Birgitan lähde.

Kaikki edellä olevat esimerkit ovat länsisuomalaisia, Itä-Suomessakin on muutama Nunna-nimi. Juuassa on Nunnanlahti, *nunnallaks* ~ *lunnallaks*, lahti ja kylä, kirkonkirjoissa v. 1773 Nunnanlax.⁸ Tähän liittyvät Nunnan-niemi ja Nunnankallio. Tarina kertoo, että nunna olisi hukkunut lahteen. Tästä paikasta n. 7 km länteen on Nunnanvaara, *nunnavoara* ~ *lunnavoara*. Kerrotaan, että vaaralla olevassa louhiloalassa olisi asunut nunna.⁹ Sortavalassa on Nunnalahti, *nunnalaks*, pieni lahti, jonka rannat ovat kivisiä. Kerimäellä on Nunnanniemi, niemi (Suomenmaa VI). Lapissa on Enontekiöllä Nunnanen kylännimenä (Suomenmaa IX₂).

Itäsuomalaisten nimien alkuperästä on vaikea sanoa mitään varmaa. Mytologisena olentona ei nunnaa tunneta koko itämurteiden alueella. Aivan mahdotonta ei kuitenkaan liene, että sana olisi tässä merkityksessä joskus kulkeutunut näinkin kauaksi ja sitten kielenkäytöstä kadonnut, jolloin se olisi säilynyt vain paikannimissä. Tuntuu epätodennäköiseltä, että kansankielessä olisi appellatiivi *nunna* kulkeutunut näin kauas Naantalin seuduilta

⁵ KUST. KILLINEN Muinaisjäännöksiä Vehmaan kihlakunnassa, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja VII, s. 136—.

⁶ J. R. ASPELIN *Jatulintarhat Suomen rantamailla*, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja II. Ko. ladelmasta käytetään Kemin seuduilla nimeä »*Jatulintarha*», joskus »*Juoksutaras*». Iin ja Kokkolan välillä se on »*Pietarinlenkki*». Tällainen rakennelma on aika yleinen Suomen ja Ruotsin rannikolla sekä Venäjän Lapissa.

⁷ KILLINEN mts. 136.

⁸ Nimi mainitaan asiakirjassa »*Grunden till 1769 Års Sokne Skatte Fördelning Uti Pielisjärfwi Soken Af Carelens Norre Fögderie* (Virittäjä 1916, s. 124—125).

⁹ Juuan kirkkoherran, L. HAKAMIEHEN kertoman mukaan.

alkuperäisessä merkityksessään, varsinkin kun Juuka on kuulunut ortodoksisen kirkon alueeseen 1700-luvun puoliväliin asti.¹⁰ Ortodoksisessa kirkossa ei tunneta nimitystä *nunna* suomalaisellakaan alueella, vaan siellä käytetään venäläisperäisiä sanoja *manuašinka* (Tverin l.), *manoašinku* (Aunuksenlinna), sekä *sirnitsa*, jonka Lönnrotin sanakirjakin tuntee merkityksissä 'svartklädd person, munk, nunna'.¹¹ Ainakin jälkimmäinen sana on tuttu Juuassa, sillä siellä on *sirnihtansalmi*, joka tosin johtunee pitäjässä olleen munkkiluostarin asukkaasta. Juuan Nunna-nimiä on selitetty karjalaisesta sukunimestä johtuvaksi, mutta tätä olettamusta ei ole perusteltu.¹²

Nunna-nimet esiintyvät Länsi-Suomessa kahdella alueella. Eniten niitä on Turun ympäristössä ja Vakka-Suomessa. Hiukan harvemmassa nimeä tavaataan Tampereen länsipuolella olevalla satakuntalaisella alueella (Hämeenkyrössä, Mouhijärvellä ja Karkussa). Täältä nimi lienee siirtynyt Eräjärvelle. Näille alueille rajoittuu myös sanan appellatiivinen merkitys 'jättiläinen'. Edellä esitettyihin merkityksen selityksiin voidaan lisätä vielä muutama SS:n kokoelmista. Mouhijärvellä on *nunna* 'piru, hiisi, jättiläinen; Hämeenkyrössä 'suuri ja väkevä ihmisen kaltainen olio, jättiläinen, suuri mies'. Jälkimmäisestä merkityksestä ovat esimerkkinä »nunnamatti; se on hyvin nunnamainem miäs». Punkalaitumelta on merkitty muistiin lasten leikki »heittää nunnaa». Leikki suoritetaan viidellä pienellä, pyöreällä kivellä, ns. nunnakivellä. Samanlainen leikki tunnetaan Laitilastakin.¹³

Itä-Suomessa *nunna* on 'saamaton, kykenemätön tekemään töitä' (Kangasniemi, Maaninka, Jämsä, Räisälä, Sakkola, Rautu); 'väsynyt, nuutunut' (Lemi). Inkerissä on näistä merkityksistä johtuvia sanoja. Hämmäläiseltä murrealueelta tunnetaan merkitykset 'neitsyytensä säilyttänyt iäkäs vanha-piika' (Hattula); 'isoäiti tai yleensä vanha muori' (Kymi). Tämä merkitys ei esiinny vain näissä pitäjissä, vaan se on aika yleinen. Aivan harvinaisia merkityksiä ovat 'matricaria discoidea' (Kalvola) ja 'urpiainen' (Suursaari).

Kun muistetaan, että kaikilla länsimaisen kirkon piiriin kuuluvilla Suomen alueilla tunnetaan appellatiivi *nunna* myös samassa merkityksessä kuin saksan 'Nonne', voidaan todeta, että sanalla on em. länsimurteissa kaksi toisistaan poikkeavaa merkitystä. Näiden kahden merkityksen sekaantuminen näkyy siinäkin, että parissa tapauksessa kansa selittää Nunna-nimen syntyneen kirkolliselta pohjalta sillä alueella, jossa merkitys 'jättiläinen' on todennäköisempi (nim. Kaks Kerran Nunnavuori ja Mietoisten Nunnakirkko). Tämä todennäköisyys perustuu lähinnä siihen, että kummassakin tapauksessa pai-

¹⁰ HEIKKI KOKKONEN Juuan pitäjän historia, s. 12.

¹¹ VEIKKO RUOPPILA Kreikanuskoisten kirkollista sanastoa luterilaisessa ympäristössä, Kalevalaseuran vuosikirja 34, s. 157—158.

¹² KOKKONEN mts. 151.

¹³ Suullinen tieto.

kan tuntomerkinä on korkeahkolla vuorella oleva kivikasa, mikä muuten tuntuu Nunna-nimistölle ominaiselta. Tietysti voi olla mahdollista, että joku-nen Nunna-nimi johtuisi kirkolliselta pohjalta, mutta näihin eivät kuulune ainakaan ne nimet, joiden osoittamilla paikoilla on joko suurehko kivikasa tai kivistä ladottu labyrintti.

Siitä huolimatta, että *nunna*-sanana molemmat merkitykset, 'Nonne' ja 'jättiläinen, hiisi', ovat suuressa määrin toistensa vastakohtia, johtuneet jälkimmäinen, mytologinen merkitys kuitenkin katolisesta appellatiivista.¹⁴ Tätä väittämää voidaan perustella seuraavilla seikoilla:

Läheisissä sukukielisissä ei ole asultaan ja merkitykseltään vastaavaa sanaa. Ei myöskään läheisissä lainanantajakielisissä ole muuta vastaavaa sanaa kuin luostarilaitokseen liittyvä termi. Ei siis ole kysymys kahdesta eri sanasta, vaan saman sanan kahdesta — ja muut merkitykset huomioon ottaen useammas-takin — merkityksestä.

Tässä yhteydessä on mielenkiintoista seurata, kuinka on käynyt sanan maskuliiniselle vastineelle, sanalle *munkki*. Luostarilaitokseen viittaavan merkityksensä ohella tällä sanalla ja sen johdannaisilla on seuraavia merkityksiä:

munkki 1) 'eräänlainen leikki, jossa heitetään pieniä kiviä' (Mynämäki, Ylöjärvi, Lemi, Kiihtelysvaara, Kangasniemi; Lappeella *muukka*); *munkki-kivet* 'viisi kiveä, joilla leikittiin eräänlaista leikkiä t. peliä' (Pöytyä). 2) *munkki* 'pyöreä mukulakivi, esim. rakennusmateriaalina'; *munkkiseinä* 'epäsäännöllisistä kivistä laastin kanssa muurattu kiviseinä' (Vampula). 3) *munkki* 'livekalan selkänikama, jolla leikitään eräänlaista peliä' (Hämeenkyrö, Karvia, Isojoki, Kurikka).

munkkiläinen, munkkilaiset: »Munkkilaiset ja nunnat olivat myöskin jotain yliluonnollista joukkoa, jotka ovat jättäneet teitä ja polkuja metsiin (ks. ed. nunnapoluista) . . . Nunnat kokosivat myöskin kivikoita, nunnatarhoja, samoin munkit munkkilaisten muureja. »nunnatarhain sanotaan syntyneen sillä tavalla, että munkit tahi nunnat toisiaan kivillä heittelivät yhdeltä mäeltä toiselle» (Laitila)¹⁵; 'jättiläinen': »eräässä paikassa Saimaassa on paljon suuria kiviä perättäin, aivan kuin olisi tehty siltaa». ». . . teal of enne olt suurija ihmisija, sanoit munkkilaisiks niit.» (Lemi); »kun on koottu kivijä yhteen . . . ne on munkkilaestem muurija» (Jämsä); sen aekasija ihmisija, ne asu semmosissa kojuissa», mainitaan usein jättiläisten yhteydessä (Jämsä); 'manalaiset', »ku oikem mettässä assuu eikä pese ittiään, sanothan: »niimpä se on ku munkki» (Kittilä). Samoista olennoista on puhe, kun Ant-reassa sanotaan: »Muukkilaiset kyntivät kankaat, vaot vieläkin näkyvät.»

¹⁴ KAARLE KROHN viittaa sivumennen tähän kehitykseen kuitenkin perustelematta asiaa tarkemmin. (Kaleva und seine Sippe. Suomalais-ugrilaisen Seuran aikakauskirja XXX, 35.

¹⁵ KILLINEN mts. 136.

Ganander mainitsee sanakirjassaan *Munkki kivet* 'knick stenar, små stenar at leka med' ja *Munkkilaiset*, -sten 'små stickande flugor mot hösten'. Jälkimmäistä merkitystä ei nykymurteista ole kirjattu.

Kaikki edellä mainitut *munkki*-sanana merkitykset liittyvät niihin aihepiireihin, joita on käsitelty jo nunnista puhuttaessa. Niiden lisäksi tunnetaan vielä seuraavat merkitykset: 'rasvassa kypsennetty leivonnainen' (kaikkiällä Suomessa; tämä mainitaan joskus vanhaksi, osittain katoavaksikin merkitykseksi); 'jonkinlainen juoma' (Hausjärvi, Ilomantsi); 'vähäpuheinen ihminen' (Ylöjärvi); 'äänettä vihoitteleva' (Hollola); 'lapsi' (Kerimäki ja Kesälahti). Lempäälässä tunnetaan verbi *munkitella* 'kiukutella'. Alahärmästä on merkitty muistiin sanonta »olla munkis» 'loukkaantunut leikissä toisiin'. Voi olla, että eräissä murteissa tavattava verbi *munkattaa* 'riidellä, moittia' kuuluu tähän yhteyteen.

Suomessa on koko joukko paikannimiä, joihin sisältyy sana *munkki*. On kuitenkin todennäköistä, että useassa tapauksessa nimen syntyperusteena on sanan luostarilaitokseen liittyvä merkitys. On huomattava, että maassamme oli viisi munkkiluostaria, joiden munkit liikkuivat ahkeraan maaseudulla. Vastaavasti luostarilaitokseen liittyvä *nunna* on nimensyntyperusteena epätodennäköinen, koska maassamme oli vain Naantalin naisluostari, joka sai ensimmäiset nunnansa vasta v. 1440. Nunnat eivät sitä paitsi liikkuneet maakunnassa, vaan pysyivät yleensä luostarin muurien sisäpuolella.¹⁶ Osaan Munkkinimistä saattaa sisältyä sekundäärinen sukunimi, vaikka senkin perimmäisenä kantana on katolinen appellatiivi. Varsinais-Suomessa on munkki-nimiä Paraisilla Munckbacka, Paimiossa Munkkila, Kuusistossa Munkäng¹⁷, kaikki kyliä, Askaisissa on maatilannimenä Munkki, MK (= Maakirja) 1703 Munki, Rymättylässä Munkinniemi ja Munkinpelto, Isonjaonkartta 1761 Munckipelto; Taivassalossa on saaripari Aukko-Munkki ja Maa-Munkki sekä maatilannimenä Munkki. Kustavissa on Munkholm (Kaurissalo), Munkora, *munkōra* (Grönvik), saaria, sekä Munksvik (Kivimaa), lohkotila. Uudellamaalla on Kirkkonummella Munkkulla, 1564 ja 1565 Munck kullo¹⁸, Helsingissä on Munksnäs, 1543 Mungxnesby¹⁹, jonka nimen GUNVOR KERKKONEN olettaa johtuneen Viron Paadisten munkeista, sillä nämä ovat tietävästi oleilleet Suomenkin puolella. Samoihin Paadisten munkkeihin KERKKONEN yhdistää Porvoon pitäjän nimen Munkby, joista yksi mainitaan v. 1413, toinen v. 1532 ja kolmas v. 1655.²⁰ V. 1312 mainitaan Porvoon pitäjistä

¹⁶ Suomen kulttuurihistoria I, s. 498—509.

¹⁷ Suomenmaa III.

¹⁸ ÅKE GRANLUND Studier över östnyländska ortnamn, s. 90.

¹⁹ GRANLUND mts. 140—141.

²⁰ GUNVOR KERKKONEN Västnyländsk kustbebyggelse under medeltiden s. 101—.

Munkaberg.²¹ V. 1384 mainitaan niinikään Porvoon pitäjistä Anders Munck.²¹ Tässä tapauksessa nimi esiintyy sukunimen funktiossa. Siuntiossa on kylänimenä Munks.²² Ala-Satakunnassa on Tyrvällä Munkinlähde, Munkin-silta ja Munkki, pelto. Ylä-Satakunnassa, Pirkkalassa on ollut v. 1546 Munkki-niminen tila²³, Hämeessä on Eräjärvellä Munkinhauta, erikoisen syvä paikka järvestä lähellä Munkin- l. Eerolansaaria, sekä toisaalla samassa järvestä Munkinhaudat, joitten lähellä ovat Munkinsaaret. Hollolassa on Munkinniitty. Pohjanmaalla on Isossakyrössä maatilannimenä Munkki, 1699 Muncki, Mustasaarella Munk, 1710 Munks, 1810 Munk, Vähässäkyrössä Munkki, 1699 Muncki.²⁴ Oravaisissa ja Sulvassa on Munkholmen ja Vöyrissä Munkgrund.²⁵ Iissä on Munkinlahti ja Munkkilankorva, kumpikin jo hävinneitä nimiä. Simossa on Munkinhieta, lentohietikko.²⁶ Itä-Suomessa on Kymissä (hämäläismurteiden alueella) Munkkisaari, Kaukolassa Munkinsalmi, kylä. Säämingissä on Munkkila, maatala, samoin Pielavedellä Munkki. Sakkolassa on Munkinniemi.

Edellä olevasta voidaan huomata, että sana *munkki* on paikannimiaineksena levinnyt lähes kaikkialle maassamme, kuitenkin niin että rannikolla edustus on voimakkaampi kuin sisämaassa. Taajimmin nimiä on etelärannikolla ja Etelä-Pohjanmaalla.

Ainoa seutu, jossa sekä *nunna* että *munkki* esiintyvät kumpikin merkityksessä 'jättiläinen' tai yleensä mytologisen olennon merkityksessä, on Vakka-Suomi. Koska Vakka-Suomessa ja sen eteläpuolella olevissa pitäjissä on jättiläistarusto (esim. Kalevanpojat ja eri kirkkojen rakentajat) hyvin voimakasta, voidaan olettaa, että merkityksen siirtyminen kirkollisesta piiristä mytologiseen piiriin olisi tapahtunut juuri tällä alueella. Koska sanat alkuaankin ovat olleet tavallaan parittaisia, lienee epätodennäköistä, että ne olisivat eri tahoilla saaneet kumpikin samanlaisen uuden merkityksen, joka näin huomattavasti poikkeaa alkuperäisestä merkityksestä. Edelleen on huomattava, että koska Suomessa oli vain Naantalissa nunnaluostari, sana *nunna* on voinut tulla Suomeen vain tätä tietä. Ainakin nykypäiviin säilyneestä tarustosta saa sen käsityksen, että *nunna* Lounais-Suomessa merkitsee huomattavasti selvemmin jättiläistä kuin *munkki*. Sellaiset nunnien tekemiksi kerrotut teot kuin kirkon rakentaminen ja tappeleminen heittämällä suuria kiviä toistensa päälle liittyvät muuhunkin lounaissuomalaiseen jättiläistarustoon. Niissä Satakunnan ja Hämeen pitäjissä, joissa *nunna* on 'jättiläinen', ei *munkki* tässä merkityksessä

²¹ GRANLUND mts. 246.

²² Suomenmaa I.

²³ Pirkkalan historia I, s. 83.

²⁴ T. E. KARSTEN Svensk bygd i Österbotten nu och fordom II, s. 88, 137 ja 148; Valtionarkisto 9219.

²⁵ KARSTEN mt. I, s. 368 ja 391; Suomenmaa VII.

²⁶ Suomenmaa IX₂.

suoraan esiinny. Sen sijaan savolaismurteiden eteläosassa ja Kannaksellakin *munkkilaiset* tekevät jättiläisen töitä.

Koska nunnilla (jättiläisillä) oli tapana viskellä toisiaan kivillä, on mahdollista, että kivillä suoritettava leikki, *nunnan heittäminen* (toisaalla *munkin heittäminen*), on saanut alkunsa tästä tarinasta. Samaa juurta voi vielä olla livekalan nikamilla suoritettu leikki. Edelleen on mahdollista, että Vampulasta merkitty *munkkiseinä* sisältäisi viittauksen kirkkoa rakentaviin jättiläisiin tai että seinä olisi saanut nimensä heitinkivistä.

Jos oletetaan, että molemmat ko. sanat olisivat saaneet uuden merkityksensä samoilla paikoilla, olisi mielenkiintoista tietää, säilyttivätkö sanat uudessa merkityksessään sukupuolten välisen eron. Täysin mahdotonta tämä ei ole, sillä varsinkin Länsi-Suomesta on merkitty muistiin joukko tarinoita jättiläisnaisista. Kerrotaan, että Pyhässämaassa on Ylikylän Eitun maalla Neitseen kalliolla asunut jättiläisneito; »hänellä oli tapanaan huvikseen 'munkkia' lyödä ja hänen leikkikalunsa, useita parin kyynärän korkuisia kiviä ja yksi suurempi kivi 'säilytetään' vielä kalliolla muistona immestä».²⁷ Pöytyällä kerrotaan, että Maarian kirkon on rakentanut Maija ja Kaarinan kirkon Kaija (naishiisiä). Maija sai ensin kirkkonsa valmiiksi, josta suuttuneena Kaija aikoi heittää Maijan kirkon hajalle suurilla kivillä, mutta ei osunut.²⁸ Nämä molemmat tarinat vastaavat aiheeltaan nunnatarinoita. Jättiläisnaisista kerrotaan vielä Raisiossa, Kiskossa, Kiikalassa, Huittisissa, Somerolla, Rengossa, Sysmässä, Merikarvialla ja Laihialla.²⁹ Toisena osoituksena mytologisten nunnien sukupuolesta voidaan pitää sitä, että rannikolla olevien kivistä ladottujen labyrinttien nimessä on suomalaisella alueella (Lounais-Suomessa) *nunna* ja ruotsalaisella alueella *jungfru*. Sukupuolien välinen ero on myöhemmin kadonnut, esim. Hämeenkyrössä *nunna* on 'suuri mies'. Eri tietä ovat kulkeneet hämäläiset vanhaa naista ja itäsuomalaiset saamatonta ja väsynttä osoittavat merkitykset, vaikka niilläkin on sama alkuperä. Samaten ovat aivan erillään mytologisesta merkityksestä *munkki*-sanana persoonallista ominaisuutta ilmaisevat merkitykset.

Näin suuret merkityksen muutokset eivät ole harvinaisia. Vastaavanlaisia esimerkkejä voidaan mainita suomen murteisiin tulleista kreikkalaiskatolisista sanoista, joita VEIKKO RUOPPILA on tutkinut.³⁰ Alkuaan munkkia merkitsevä *manakka* ~ *monakka* on Kiihtelysvaarassa ja Kontiolahdella 'pienikasvuinen ihminen, lapsi'. Sekä nunnaa että munkkia merkitsevä *sirnitsa* mainitaan

²⁷ KILLINEN mts. 152.

²⁸ Myyttillisiä tarinoita, s. 464.

²⁹ Myyttillisiä tarinoita, s. 471—.

³⁰ VEIKKO RUOPPILA Kreikanuskoisten kirkollista sanastoa luterilaisessa ympäristössä. Kalevalaseuran vuosikirja 34, s. 149—166.

merkityksessä 'pieni lapsi' Maaningalta, Ristijärveltä, Kuusamosta ja Nilsistä. Samanlainen merkitys on sanalla Gananderin sanakirjassa. Eräissä pohjoissavolaisissa pitäjissä sama sana tunnetaan merkityksessä saha. RUOPILA esittää samassa yhteydessä muitakin sanoja, joissa on tapahtunut ainakin yhtä suuri, muutamissa suurempikin, merkityksen siirtyminen.

MAUNO KOSKI

Le finnois *nunna* 'géant'

Il y a en Finlande un certain nombre de noms de lieu ayant pour radical le mot *nunna*, qui désigne le géant. À Maaria et à Kaksikerta il y a *Nunnavuori* et à Askainen *Nunnamäki*; ce sont des éminences ayant toutes de grands blocs de rocher à leur sommet. À Maaria et à Askainen, on raconte également une légende selon laquelle les *nunna* se seraient jetés ces rochers l'un contre l'autre. (À Askainen, il y a aussi une autre colline à propos de laquelle on raconte la même légende). Une légende faisant allusion à un être surnaturel se rattache également au *Nunnavuori* de Vehmaa. À Mietoinen, *nunnakirkko* (l'église des *nunna*) est un tas formé par quelques pierres situé au sommet d'une colline. À Eräjärvi, *nunna(i)nkirkko* désigne un amas de pierres d'une étendue de quelques mètres carrés et d'une hauteur de plus d'un mètre. À Mouhijärvi, on raconte que le *nunnakirkko* est une église bâtie par les géants ou les diables, comme l'ancienne église de Karkku. À Lieto, on donne aux tas de pierre que l'on trouve au sommet des collines le nom de *nunnankellari* (cave de *nunna*) ou de *nunnanuuni* (four de *nunna*). À Laitila, un pierrier de cette nature s'appelle *nunnatarha* (enclos de *nunna*). Dans le district de Masku, on connaît le même mot, mais, là, il désigne un assemblage de pierres ayant l'aspect d'un labyrinthe. Un tel assemblage est désigné dans la même région par le nom *nunna-aita* (barrière de *nunna*) et *hiittenarha* (enclos des démons), et à Kustavi par le nom *nunnarinki* (cercle de *nunna*) (à Velkua, on a le nom *Junfrutarha*, hybride dont la première partie est suédoise et signifie «vierge, jeune femme», la deuxième, finnoise, ayant le sens «enclos»; à Iniö, dans l'Ostrobotnie méridionale de langue suédoise et dans la partie également suédoise de l'est de l'Uusimaa, on a *Jungfrudanssen*, «la danse des vierges», et à Nurmi-

järvi *Jätinkatu*, la rue du géant.). À Laitila, *nunnapolku* ou *munkkilaisten tie* (sentier des *nunna* ou chemin des gens appelés «*munkkilaiset*») est un endroit du champ où la végétation est mauvaise. À Masku, il y a un *nunnapolku* (sentier de *nunna*), dont on dit qu'il menait de l'église de Maaria à celle de Nousiainen.

Les noms commençant par *nunna* à Naantali n'ont sans doute pas de rapport avec les noms précédents, car, à la fin du Moyen Âge, il y avait un couvent de brigittines dans la ville (la seule signification de *nunna* employée à l'heure actuelle en finnois littéraire est «nonne, religieuse»). En Finlande orientale, il y a également quelques noms commençant par *nunna*, mais on n'a pas relevé de légendes relatives à des géants ou à des êtres surnaturels qui s'y rattacheraient. D'autre part, le mot serait curieux aussi dans son acception religieuse, car, jusqu'au 18e siècle, Juuka a appartenu au domaine de l'église orthodoxe. Dans l'église orthodoxe, on n'emploie pas le mot *nunna*, même pas en territoire de langue finnoise, en parlant des membres du clergé régulier; ce sont deux mots d'origine russe qui ont été employés dans ces régions.

Outre «géant» *nunna* signifie également «un homme de haute taille» (par ex. *nunnainen mies*, «homme ressemblant à un *nunna*) (Hämeenkyrö), «une vieille fille âgée ayant conservé sa virginité» (Hattula), «grand-mère, ou vieille femme en général» (Kymi), la plante *matricaria discoidea* (Kalvola). En Finlande orientale et aussi en Ingrie le mot est en fonction d'adjectif dans le sens «incapable, hors d'état de travailler, fatigué, épuisé». En Finlande occidentale, on connaît encore ce que l'on appelle *nunnan heittäminen*, «lancer le *nunna*», jeu que l'on joue avec cinq petits cailloux; les cailloux employés dans ce jeu sont appelés *nunnakivi*,

«cailloux à *nunna*». En outre, dans tout le domaine finnois appartenant à l'église occidentale, le mot *nunna* signifie «religieuse, nonne».

Il est probable que, dans tous les cas, en dépit des significations différentes, il s'agit du mot catholique désignant une religieuse. Ceci est indiqué tout d'abord par le fait que, dans les langues ayant de proches liens de parenté avec le finnois, de même que dans les langues dont le mot a été emprunté et qui sont géographiquement le plus rapprochées, il n'y a pas d'autre mot correspondant que celui qui se réfère au clergé régulier. D'autre part, il faut observer que le mot *munkki* «moine, religieux», a en finnois des significations qui sont pour le moins aussi éloignées sémantiquement du mot ayant servi de radical et désignant un membre masculin du clergé régulier. Parmi ces significations, on a «le même jeu pour lequel on a donné ci-dessus le nom 'nunnan heittäminen'», «pierre ronde» (par ex. comme matériau de construction), «vertèbre dorsale prise sur une morue séchée, avec laquelle on jouait à une sorte de jeu». Le mot *munkkiläinen* (dérivé de *munkki* «moine» avec le suffixe servant généralement à former des adjectifs désignant l'origine ethnique, cf. *Suomi* «La Finlande», *suomalainen* «le Finlandais») se trouve en général dans la même fonction que le mot *nunna* qui désigne le géant. En outre, dans certaines régions, *munkki* désigne encore une sorte de boisson et presque dans toute la Finlande c'est le nom d'un gâteau cuit dans de la graisse.

La seule région dans laquelle on trouve aussi bien *nunna* que *munkki* dans la signification de géant ou d'être mythique en général est le Vakka-Suomi (à peu près les alentours de la ville d'Uusikaupunki). Comme, dans le Vakka-Suomi et dans les communes au sud de cette région, les légendes sur les

géants sont très répandues (par ex. celles sur les bâtisseurs d'églises et les fils de Kaleva), on peut supposer que le passage de la signification religieuse à la signification mythique se soit fait précisément dans cette région. Comme le seul monastère féminin de la Finlande de religion catholique romaine se trouvait à Naantali, le mot a dû pénétrer en Finlande par cette voie. Par les légendes conservées jusqu'à nos jours, on reçoit l'impression que, dans la Finlande du sud-ouest, c'est *nunna* qui a plus nettement la signification de géant que *munkki*. Les travaux attribués dans les légendes aux *nunna* se rattachent aussi aux autres légendes relatives aux géants dans la Finlande du sud-ouest. Dans la région méridionale des dialectes du Savo et aussi dans l'Isthme de Carélie, le peuple raconte que les *munkkiläiset* font des travaux de géant. Comme selon les légendes, les *nunna* (géants) avaient l'habitude de lancer des rochers l'un contre l'autre, le jeu mentionné ci-dessus tire sans doute son origine de ce sujet de légende. Le mot *munkkiseinä* (mur de *munkki*) de Vampula peut contenir une allusion aux géants ayant bâti l'église.

On ne peut décider si le mot *nunna* a eu une fonction féminine lorsqu'il désignait un géant. Ceci n'est pas absolument impossible, car, surtout en Finlande occidentale, on a relevé un certain nombre de légendes sur des géantes. On peut noter ici que les noms des labyrinthes faits de pierres empilées qui se trouvent sur le littoral contiennent dans la région finnoise le mot *nunna*, dans les régions suédoises le mot *jungfru* (jeune femme, vierge).

Des changements sémantiques aussi profonds ne sont pas rares. Par ex. le lexique orthodoxe adopté par les dialectes finnois a subi des changements sémantiques tout aussi importants.